

SIEGFRIED G. SCHOPPE – CHRISTIAN M. SCHOPPE – STEPHAN A. SCHOPPE,
Geographische Namen im Hl. Römischen Reich Deutscher Nation
[A Német-római Birodalom földrajzi nevei]

Philologia – Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse 254. Verlag Dr. Kovač,
Hamburg, 2021. 624 lap

1. A kötet célja a Német-római Birodalom földrajzi neveit elsősorban etimológiai szempontból feldolgozó szócikkgyűjtemény közreadása. A kötet öt fejezetre tagolódik, az olvasó számára nem feltétlenül a leglogikusabbnak tűnő felépítést nem indokolva. Az elsőben (9–32) a szócikkek összeállításának módszertanába nyerhetünk rövid bepillantást. A második fejezetben (33–49) azokat a szócikkeket sorolják fel, amelyek a földrajzi nevek tipikus végződéseit tartalmazzák. A harmadik fejezet, vagyis a könyv legnagyobb része (51–558) a második fejezetben megkezdett névtár folytatása: itt a települések, vizek, hegységek, síkságok és tájékozódási pontok neveinek szócikkei olvashatók betűrendben. A negyedik fejezetben (559–567) az irodalomjegyzék található, míg az ötödik fejezetben (569–621) – meglepő helyen és módon, esettanulmánynak nevezve – a steinfurti járás helység- és dűlőneveit bemutatják be a szerzők, szintén szócikkek formájában.

2. A szócikkek célja minél többet értelmezni a közel 40 000 földrajzi névből, amely az évezredek során a német nyelvterületen keletkezett, és a mai napig fennmaradt. A szócikkek tartalmazzák a címszóként szereplő név alakváltozatait és ezek előfordulási helyét, országkódok megadásával. Emellett a szócikkek információval szolgálnak a címszóként álló helynév etimológiájáról is. A szócikkek esetenként kultúrtörténeti magyarázatokat is tartalmaznak.

A szócikkek elkészítéséhez vezető kutatásuk során a szerzők összehasonlító vizsgálatokat végeztek a rendelkezésre álló adatokon, amelyekből levezették a földrajzi nevek esetleges változásainak szabályszerűségeit. A névtani kutatásokat értelemszerűen nehezíti, hogy az egykori indoeurópai nyelvi egység számos, egyre inkább differenciálódó indogermán nyelvre bomlott szét, továbbá hogy a helynevek több lejegyzett változatban adathatók. Ez utóbbi okai közé tartoznak a latin és az adott nyelv hangtani jellegű különbségei és a másolási hibák is. A szótövek elemzésekor különböző ókori nyelvekre (pl. ógörög, latin, hettita, óiráni, szanszkrit) támaszkodtak a kutatók, azonban kimutathatók kelta és latin eredetű szótövek is a mai Dél-Németország, Ausztria és Svájc területén, továbbá liguriai, oszk–umbar és illír eredetűek a mai Kelet-Németország területén. Mivel az első germán népek nem értették a felsorolt ókori nyelveket, a földrajzi neveket helytelenül írták le (kalográfia). A toponimák hibás írására már az első okleveles lejegyzésekben is találunk példákat, de tetten érhető a későbbi, német nyelvre történő fordításukban is. A hibás fordítások napjainkban is éreztetik hatásukat a mai Németország területén, a helyneveket gyakran értelmezik félre.

3. A névtár biztosítja a különböző – időben és térben rendkívül stabil – szóelemek és ezzel együtt a földrajzi nevek jelentésének széles körű értelmezését. A kiadvány a morfémák és lexémák összehasonlító vizsgálatára is lehetőséget biztosít. A könyvben való tájékozódást segíti, hogy a feldolgozott adatokat átlátható módon adja közre a kötet: a második,

harmadik és ötödik fejezet szócikkei a tömorfémák kezdőbetűi alapján, német betűrendben követik egymást. A bemutatott könyv jelentősége a lehető legnagyobb teljességre törekvő volta. A könyv célcsoportját elsősorban a névtan iránt érdeklődő nyelvészek és germanisták jelenthetik, de a harmadik és az ötödik fejezet a történészeknek és a térképészeknek is hasznos információkkal szolgálhat.

WALDHAUSER SZIMONETTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1700-3542>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

PELCZÉDER KATALIN, A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*

A Magyar Névarchívum Kiadványai 56. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2022.

274 lap + oklevél- és térképmelléklet

1. PELCZÉDER KATALIN 2015 óta foglalkozik a Bakonybéli összeírással. Számos tanulmánya jelent meg a témában, amelyek például a nyelvemlék nyelvtörténeti forrásértékét, helyesírási sajátosságait, szláv eredetű szórványait vagy egy-egy név elemzését emelték a középpontba. Itt ismertetett munkája a nyelvtörténeti kutatásoknak ahhoz az utóbbi évtizedekben jelentőssé vált irányvonalához tartozik, amely a 11. századi nyelvemlékek monografikus feldolgozását tűzte ki célul. Ez a kutatási terület egyrészt korábban már elemzett források újrafeldolgozását, másrészt pedig korábban nem vagy nem monografikus igénnyel feltárt oklevelek elemzését tartja fontosnak (9–11). PELCZÉDER KATALIN munkája ez utóbbi csoportba tartozik. A Bakonybéli összeírást mint nyelvemléket ezt megelőzően nem vizsgálták ilyen részletességgel. Ez talán nem független attól, hogy ez a több utólagos hozzátoldást tartalmazó oklevél a nyelvészetileg bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek közé tartozik. Ráadásul korábban teljes egészében hamisnak tartották (183). Napjainkban az egyre bővülő módszertani szempontok már lehetőséget nyújtanak arra, hogy a 11. század csekély számú forrását azáltal is bővítsük, hogy ezekben a bizonytalan kronológiai státuszú oklevelekben (az interpolált, a hamis és az átíratban fennmaradt forrásokban) felfejtjük a korai kronológiai rétegeket. A szerző öt fejezetben mutatja be a Bakonybéli összeírást mint nyelvtörténeti forrást.

2. A Kutatásmódszertani kérdések című fejezetben az oklevél keletkezési körülményeit, valamint az egyes oklevélrészek filológiai jellemzőit ismerhetjük meg (13–21). A bakonybéli bencés monostort Szent Móric tiszteletére Szent István király alapította. Az alapítás idejét némi bizonytalanság övezi: az alapítás milleniumát 2018-ban ünnepelték a szerzetesközösségben, de az ebből az alkalomból megjelenő kötetben az 1018. év mellett az 1015–1016-os és az 1020–1023-as éveket is számításba veszik (BAÁN 2020: 19). A Bakonybéli összeírás négy, egymástól jól elkülöníthető részből áll. Az egyes részek keletkezési idejét és státuszát illetően különböző nézetek láttak napvilágot (15–21). GYÖRFFY GYÖRGY vélekedése szerint az oklevél első legterjedelmesebb része (erre a részre szoktunk az 1086-os évvel utalni) hiteles szöveg.

* A publikáció a HUN-REN–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.